

Iulia Mărgărit

NOTE LEXICAL-ETIMOLOGICE

BRÂNZOVÉNIE

Absent din dicționare și din diverse glosare, *brânzovenie* figurează în Gl. Argeș, 23. Cele două sensuri cu care a fost înregistrat ne îndreaptă atenția către posibila modalitate de creare a termenului: 1. [familiar] „brânză în cantitate mare”. 2. [depreciativ] „om de nimic”: *Ce brânzovenie de om mai e și ăsta?* Prin semantism (1.), cuvântul, de altfel, analizabil¹ (cf. *brânză*) poate fi apropiat de *grozăvenie*, care, în combinație cu un nume realizează superlativul cantității (cf. *grozăvenie de lume* „foarte multă lume”). Nu excludem posibilitatea ca după modelul acestuia să fi fost creat analogic, prin pseudoanaliză, *brânzovenie*. Prin separarea unui fals formant (-ăvenie) și alipirea acestuia la baza identificată (*brânză*), ar fi putut apărea *brânzăvenie*, modificat în partea de început a presupusului afix prin acomodare (recte: vocală la caracterul labial al consoanei): *brânzovenie*. Relația analogică presupusă se susține și prin semantismul „modelului”: „mulțime (de ...)” : *Erau șoareci și cloșani ... grozăvenie!* (I. Pop-Reteganul, v. DA s.v. *grozav*). Sensul al doilea, prin derivarea nucleului nominal al expresiei *a nu face nicio brânză* [fig.] „a nu realiza nimic; a nu izbuti (într-o acțiune)” (v. MDA s.v. 3.), evocă semantismul construcției amintite. În plus, atestarea termenului se dovedește prețioasă, întrucât presupunem că tocmai acesta a fost valorificat de Caragiale în nomenclatorul personajelor sale. Înclinăm să credem că apelativul Brânzovenescu nu reprezintă expresia fanteziei autorului, ci preluarea creatoare a lexicului din zonă. Prin aceasta nu atingem în vreun fel arta inegalabilă a scriitorului, ci remarcăm valorificarea magistrală a vocabularului uzual, prin elementele cele mai expresive pentru mesajul scriitorului, probând profunda cunoaștere și prețuire, de către acesta, a limbii vorbite la nivel dialectal.

CREZĂRE, PRÂNZĂRE, VÂNZĂRE

Pentru a explica originea termenului **crezare**, majoritatea dicționarelor trimit la verbul corespunzător: *crede* sau *crez* + suf. *-are*. Considerăm insuficientă minima explicație amintită, pentru faptul că ne aflăm în fața unui derivat-excepție între infinitivele lungi, specifice conjugării a III-a, în cazul unor condiții fonetice

¹ Formal, termenul cu analiza *brânză* + suf. *-ovenie* s-ar explica, mult mai simplu, prin derivare cu afixul corespunzător (cf. Pascu, *Sufixe*, 243), dacă nu ar exista impedimente de ordin semantic.

identice (*ardere, aprindere, întindere, prindere, radere* etc.). În temeiul acestei observații, probabil, NȘDU prezintă o soluție etimologică mai „completă”: „crez + suf. *-are*, după *așezare*”. La prima vedere, și chiar revenind, motivația apropierii *crezare / așezare* rămâne absconsă, în afara tranșei finale, identice în mod cu totul întâmplător, fapt ce nu constituie un argument suficient.

Reconstituind „traseul” verbului moștenit din latină (*credo, credere*), constatăm existența formei infinitivale „normale” *creadere*, începând din secolul al XVI-lea, cu înțelesul „acțiunea de a crede”: *Că dereptu e cuvântul Domnului și tot lucrul lui în credință (creadere)* (Psaltire 56/31 – DA s.v. *crede*). *Nu-i creadere / credință și s-a scurtat vacul oamenilor* (Conv. lit. XLIV, I, 657).

Cea dintâi atestare pentru termenul în discuție, valorificată în multe dintre dicționare (v. DA, TDRG), datează de la începutul secolului al XIX-lea, într-un text din Moldova: *Nu să poate da crezare că s-au plătit [datoria] / (Pravila 1814 = Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile împărateștilor pravile ... Alcătuită cu osteneala și osârdia boiarului Moldaviei Andronaki Donici, Iași, 1848, 12).*

Ipoieza noastră privind modelarea termenului are în vedere factorul atracției sinonimice. Acțiunea acestuia poate fi identificată în chiar cadrul aceleiași familii lexicale: *crezământ, a da ~ > a da crezare*. „Deviația” către infinitiv a fost înlesnită de contiguitatea contextuală cu expresii centrate pe categoria modală amintită a unor verbe de conj. I: *a (nu) fi de mirare / a (nu) fi de crezare* sau expresii nominale: *de mirare, vrednic ~ ~ : Era foarte ascuțit la minte și vrednic de mirare* (N. Costin, *apud* G. Cr. II, 13/4): *Am să fiu istoric mare publicând la documente deplin demne de crezare* (I. Negruzzi, I, 50 v. DA s.v. *crede*).

Refacerea unui nou infinitiv duce, pe de o parte, la regularizarea completă a derivatelor verbului *crede*: *crezut, crezământ, crezător* (v. *Pontbriant, Dicț. s.v.*), *crezare*, iar, pe de altă parte, la impunerea vechiului infinitiv lung în variantă prefixată *încredere*, prin dezvoltarea de construcții sinonime cu verbe diferite: *a da crezare (cuiva) / a avea încredere (în cineva)* „a crede (pe cineva); a se încrede (în cineva)”.

Dintre alte lexeme, reprezentând infinitive lungi atipice, cu soluții etimologice, de asemenea, nesatisfăcătoare în dicționare, prezentăm încă două cazuri:

prânzare „mâncare de prânz; prânz”, inovație, pentru momentul creării, în raport cu infinitivul primordial *prânzire*, figurează în dicționare cu etimologii diferite: CADE indică *prânzi*, iar DLR „v. *prânza*”. SDLR integrează cazul în seria corespunzătoare „după prânz, după crezare, vânzare”. Într-adevăr *prânzare* poate sta alături de formele indicate de Scriban, deoarece și-n cazul lui este vorba de schimbarea conjugării, în exclusivitate, la infinitiv. Modificarea a avut loc, probabil, prin atracție sinonimică contextuală a unui verb de conjugarea I, cu care se întâlnește, frecvent, asociat: *Te-am întârziat, / Cu demâncare / Cu vin de prânzare* MAT. FOLK., 26. În cazul versurilor, rima constituie un factor suplimentar în favoarea modificărilor. În plus, trebuie să adăugăm că investirea

infinitivului lung *prânzare* cu semantismul „mâncare” are avantajul că, prin aportul semantic suplimentar „a mânca *de prânz*”, termenul sugerează un anumit moment al zilei: *își isprăviră și ei prânzarea din pită neagră și brânză în scoarță de brad* (M. Sadoveanu, *Opere*, IX, 193). Cât privește infinitivul indicat în DLR, ca punct de plecare a formei discutate, nu excludem posibilitatea remodelării ulterioare a acestuia prin derivare regresivă: *prânza* < *prânzare*.

Pentru *vânzare* „acțiunea de a vinde și rezultatul ei”, DLR, în loc de etimologie, prezintă sugestia cf. *vinde*. În cristalizarea infinitivului *vânzare* avem în vedere efectul atracției antonimice a unui verb de conjugarea I cu care este corelat mai întâi la nivelul derivatelor adjectivale: *De-ar fi dorul vânzător*, / *Și badea cumpărător*, / *Eu pe dorul vinde-l-aș*, / *Pe bade cumpăra-l-aș* (V. Alecsandri – *Poesii populare ale românilor*, 1866, 300). De aici până la formula *vânzare-cumpărare* (cf. *act de ~*), implicând simultaneitatea celor două acțiuni pentru părțile angajate în „strămutarea proprietății unui lucru de la *vânzător* la *cumpărător*, în schimbul unui preț” (v. DEX s.v.), distanța a fost minimă, opoziția *vânzare* / *cumpărare* având ca element de sprijin derivatele adjectivale menționate. Consacrarea compusului prin alăturare a contribuit decisiv la desprinderea și impunerea noului infinitiv (cf. DLR s.v. *preemțiune*: „Drept pe care îl are cineva, printr-un contract sau printr-o lege, la o *vânzare-cumpărare*, de a fi, în condiții egale, cel preferat dintre mai mulți cumpărători”).

Forjat într-o astfel de structură „de solidaritate lexicală” (Coșeriu 2005, 41), cunoscând o largă răspândire, *vânzare* a câștigat teren în detrimentul infinitivului original: *vindere*,

Totodată, trebuie să precizăm că și alte verbe de conj. I cu care *vinde* apărea asociat la infinitiv, au contribuit la conturarea variantei discutate. În acest sens amintim cuplul *schimba* / *vinde*, creat prin practicarea modalității respective de desfășurare a târgurilor²: *Măi, tu frate, măi, mocane*, / *Nu ți-i pagul de vânzare?* / *Ori, poate, de preschimbare* / *Să-ți dau călușei de-ai mei*, / *Să-ți dau unul, să-ți dau doi!* [...] / *Nu mi-i calul de schimbare* / *Și nu mi-i nici de vânzare!* (Tudor Pamfile, *Cântece de țară*, 1913, 40/25). *Da ist colac frumos* / *Ca fața lui Hristos* / *Niș ni-i îndăruitor*, / *Niș ni-i vânzător*, / *Atâta cât ni-i schimbător!* (*Bug II*, 29). Tot aici adăugăm și observația lui J. Byck (*Studii și articole*, 1967, 144): „Infinitivele verbelor de conjugarea a III-a devenite substantive, ca *pierzare*, *crezare*, *vânzare* [...] pentru *pierdere*, *credere*, *vindere* ...trebuie să fie explicate, și ele, prin tendința de a trece accentul pe terminație”. Motivațiile pe care le-am adus, de la caz la caz, se alătură tendinței semnalate, ca elemente de sprijin.

² Vezi, în acest sens, Nicolae Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, 77 = vol. III din *Istoria românilor în chipuri și icoane*, 1906, care precizează faptul că până la 1400 chiar boierii obișnuiau să cumpere prin „schimb în natură”, iar, mai târziu, „făceau socoteala în bani de aur și zloți de argint, dar plăteau în cojoace, în vite și ogoare. Cea mai obișnuită plată trebuie să se fi făcut în capete de vită”.

FERECĂR

Termenul, neînregistrat în dicționare sau glosare, aparține calendarului popular și denumește luna februarie, după cum atestă ALRR - Munt. și Dobr., IV, h. 506 / pct. 768, 769, 771, 773, 791, 796,797, 799, 801, 826. Formarea lui s-ar putea explica prin derivarea unei baze nominale create, la rândul ei, prin conversiune gramaticală de la forme din paradigma verbului *fereca* (și a antonimului acestuia: *desfereca*): *ferecă* (< *fereca*) „nume al lunii februarie”: *Luna lu ferecă și desferecă* (*ibid.*, pct. 842). Textul ar putea reprezenta o refacere a sentinței preexistente: *faur ferecă și desferecă* (Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, I, 1895, 31). DA (s.v. *faur* și s.v. *fereca*) explică numele prin identificarea lui *faur* < *făurar* „numele lunii februarie” cu *faur* < lat. *faber* „fierar”. Atestarea zicalei originale în Bucovina (v. S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, I, *Cârnilegile*, 1898, 95), iar în varianta refăcută în partea sudică a țării probează, pe de o parte, răspândirea mai largă a celor doi termeni omonimi moșteniți din latină, iar, pe de altă parte, conservarea lor, deopotrivă, și în graiurile muntenești.

Crearea derivatului *ferecar* se explică prin analogie cu altă denumire a aceleiași luni, moștenită din latină, în care *-ar* a fost identificat, prin falsă analiză: *făurar* < *februarius*.

FOITÓR

Cu pluralul *foitoare* și înțelesul „sucitor (pentru tăiței)”, termenul a fost notat în ALRR - Munt. și Dobr., II, h. 221 / pct. 730. Neatestat până în prezent, *foitor* a apărut prin schimbare de sufix de la sinonimul *foier*, *~iere*, înregistrat, pe aceeași hartă, într-un punct din apropiere: 732. Propunem această explicație, dată fiind incompatibilitatea dintre formant, eminent verbal, și caracterul nominal al bazei. Adăugăm faptul că sensul mult mai apropiat de realitate ar fi „sucitor (pentru foaia de tăiței)”, de unde și numele.

GHERLÁN, BIRLÁN, BIRLÁNTĂ

Inclus în Gl. Olt. / pct. 930, 933, 983 și atestat și în anchetele pentru AFLR / pct. 937, *gherlan* „coroniță purtată de mireasă în timpul nunții”; reprezintă varianta dialectală a unui împrumut neologic *ghirlandă* < fr. *guirlande*, pătruns din varianta literară în graiuri prin mijlocirea vestimentației și a accesoriilor corespunzătoare, achiziționate împreună cu denumirile lor de la oraș. Trebuie să precizăm că este vorba despre una dintre multiplele variante în care a fost preluat termenul. Cea mai răspândită în lexicul dialectal sudic, conform atestărilor, pare a fi *gherlantă* (Gl. Munt. / pct. 770, 775, 807, 809, 817, 827, 833; TDM III / pct. 806), urmată de *gherlandă* (Gl. Munt. / pct. 789); *ghirlantă* (TDO / pct. 956, 240), *gherantă* (Gl. Munt. / pct. 774). De la *gherlantă* s-a creat o primă variantă *gherlant*, modificarea genului gramatical explicându-se prin atracția unor termeni din același domeniu de referință, chiar în

imediată vecinătate: *vol*, *voal* sau *sovon*. Interesant este faptul că și *vol*, sub influența unor piese de genul feminin din costumul miresei (cf. *rochie*, *gherlantă*) a dezvoltat varianta *voală*. *Gherlan* a rezultat prin neperceperea consoanei finale din *gherlant*, fiind vorba de un cuvânt nou.

Alături de *gherlan* întâlnim și alte reflexe ale neologismului menționat în lexicul dialectal. Prin falsă interpretare și identificare a unui presupus proces fonetic de palatalizare (cf. Ion Ionică, *Palatalizarea labialelor în Oltenia*, în FD, 8, 79–119) au apărut variantele hipercorecte *bierlantă* (Gl. Olt. / pct. 971): *Mireasa o-nvălea, avea voal și bierlantă* (Sărbătoarea, fostul raion Craiova) și *birlantă*: *Gătim mireasa cu volu, cu birlantă, cu cercei* (AFLR / pct. 842, Giurgeni, Ialomița).

Termenii nu figurează în dicționare sau alte glosare.

MĂSUÍT

Cuvântul-titlu, neatestat de sursele lexicografice, se întâlnește în sintagma *pământ măsuít* „pământ afânat”, notată în ALRR - Munt. și Dobr., V, h. 607 / pct. 764. Morfologic, *măsuít* reprezintă un fals participiu, în absența verbului de la care, ipotetic, provine, categorie discutată de Hristea 1980, 497. Baza virtualului verb este confirmată în expresia referitoare la un teren agricol: *e masă, e neted (ca) masa*, înregistrată în aceeași lucrare I, h. 81 / pct. 678. Despre *un pământ neted ca masa* se poate spune că este *măsuít*, când acesta excelează, în primul rând, prin netezime³. Sensul subsecvent dezvoltat ar putea să descindă din calitatea amintită, căci *netezimea* unui teren agricol bine lucrat garantează și *afânarea* acestuia. Spre încredințare, substantivul *masă* ca element de comparație, cu valoare adjectival-adverbială apare în expresii înregistrate în Gl. Munt. / pct. 785, 817, 820, 853: *Dacă-l semănam [grâul], d-acilea-l grăpam de două ori cu grapa, cu atelaju cu boii. Îl grăpam, îl făceam masă* / pct. 735, Odăile, Buzău. Un teren arat, semănat, grăpat devine *masă*, fiind *neted* și *afânat*. *Pregăteam locu, după ce-l aram, îl lăsam așa de-l prăjea soarele. Când venea ploi, după ce făceam arăturile băgam boroana și dădeam ... fărâmam toți bolovanii, făceam locu masă* (TDM I, 921, pct. 853, Poiana, com. Ciulnița, Ialomița).

³ Pentru termenul aflat la baza comparației nu excludem posibilitatea extragerii acestuia din sintagma *față de masă*, cum rezultă din următoarea atestare: *Și atâta a pălit [Aghiuță] cu muchea ciocanului în pământul lui Dumnezeu, c-a rămas bietul pământ bortit cum se vede, nu neted și drept ca o față de masă, cum era la începutul începutului* (Pamfile, *Povestea*, 18). Totodată atragem atenția și asupra celeilalte posibilități de a fi fost avut în vedere *masă* cu semantismul, învechit și regional, „față de masă” (v. DLR s.v. *masă* I, 5): „Românii din Bucovina cred că munții s-au născut după potop, înainte de care pământul era peste tot neted ca o masă” (Pamfile, *op. cit.*, 152). În același timp, verbul *fățui* „a face față a unui obiect (perete, lemn, piatră etc.) presupune a desăvârși aspectual acel obiect, astfel încât să devină neted (fiind plan sau sferic), de netezimea unei fețe. De altfel, la rândul lui, *față* are înțelesul „față de masă” (v. DLR s.v. III, 5). Pentru posibilitatea de a fi raportat la *față* „aspect, aparență, imagine”, înțelesul primordial al verbului *fățui* „a face neted, fără asperități ca (*fața de) masă*”, determinatul a fost tot mai „ecranat”.

NOĂJĂ

Ca termen învechit și regional, urmat de determinări introduse prin prepoziția *de*, *noajă* „grup de animale domestice sau sălbatice (care merg în cârd, ca un cârd de păsări călătoare)”: *Așe le-u dat turcii năvală, ca o noajă de lupi într-o turmă de oi* (Neculce, Letopiseț, 238), figurează în DLR și MDA cu „etim. nec.”. Prin semantismul său („mulțime de ...”: *Dușmanii, dușmanii ulii, / Parcă-s haite de câni răi, / Niște sluți, niște dihăni, / Parcă-s noaje de jigăni*, T. Pamfile, *Cântece de țară*, 1913, 225), *noajă* „haită” atestat pentru fosta „regiune” Baia Mare și „cireadă”, pentru aceeași zonă (v. Lexic reg., 12, 15), dar și pentru Crișana (Teaha, *Crișul Negru*, 246), ar putea să fie raportat la ucr. *nuža* „roi de muște sau de păduchi” (colectiv), sugestie avansată de S.B. Semčinskyj în *Note etimologice*, SCL XVII, 1972, nr. 1, 112. Un argument pentru originea propusă ar fi aria de răspândire a termenului Moldova, Maramureș, cu prelungiri în Crișana, de altfel, zone în care s-a exercitat influența ucraineană. Probabil este vorba de un termen dialectal, dicționarele generale ale limbii ucrainene neînregistrând lexemul. Pentru reflexul din limba română, mai convenabilă ar fi o potențială variantă *noža*, de la care, prin metafonie, să fi apărut *noajă* (cf. v. sl. *koža* > *coajă*).

PĂSĂTIC

Este vorba de un termen specific Maramureșului: *păsătic* „caltaboș (preparat cu sânge)” (v. DLR s.v.). La început, preparatul a fost obținut pe baza produsului, prin care este analizabil, până la un punct, și la care dicționarul-tezaur face referire, în exclusivitate, de altfel, în alineatul privind etimologia (cf. *păsat*). Față de indicația laconică a dicționarului considerăm că se impune un adaos, referitor la procedeul de creare a termenului. Pseudodiminutiv, atât formal, cât și semantic, în realitate *păsătic* reprezintă o creație analogică, după modelul sinonimului *măiétic* „mezal de casă preparat din *mai* «ficat»” + suf. *-atic*, cu atestări încă din secolul al XIX-lea (v. DLR s.v.), din același domeniu de referință al preparatelor de porc, specific graiurilor nord-vestice. Deplasarea de accent se explică, probabil, prin asimilarea derivatului la categoria diminutivelor în *-ic*, conform analizei: *copilic*, *străinic* (*Antologie de folclor din județul Maramureș*, Baia Mare, 1980, 103).

PIELIȘOĂICĂ

Înregistrat în Gl. Munt. / pct. 716, ca diminutiv (*Ne-am retras, da ... vai de pelișoica noastră ce-am pățit cu ei, ne bătea poate!* (Fântânele – Prahova, AFLR), cu evident caracter afectiv (Pușcariu 1937, 310), *pielișoaică* a fost creat prin schimbare de sufix: *pielișoară* (v. DLR s.v.) + suf. *-oaică* (asupra dublei valori augmentativ-diminutive v. Florica Dimitrescu, *Note asupra relației dintre diminutive și augmentative în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*. Cu prilejul a 70 de ani, 1958, 241–255).

Pielișoaică reprezintă un termen inedit.

PILANGÍU, PILIGÍU

Pentru *pilangiu* „om bețiv”, DLR, ca, de altfel, majoritatea dicționarelor sau a autorilor care au tratat termenul (Graur 1929, 129; Creța 1967, 186) propun etimologia *pili* + suf. *-angiu*. Pascu, *Sufixe* nu înregistrează formantul, ceea ce nu constituie un argument peremptoriu pentru a contesta soluția unanim acceptată. Totuși suspectăm analiza propusă, întrucât din peste 200 derivate aparente, înregistrate în DI, este adevărat, multe neidentificabile, am reținut ca virtuale deverbale *declamagiu*, *reclamagiu* (v. nota omonimă) și lexemele în discuție. Pentru derivatele anunțate în titlu prezentăm propuneri etimologice diferite, în sensul neacceptării calității lor „evidente” de formații deverbale.

În primul caz, *pilangiu*, considerăm că punctul de pornire l-ar putea constitui un derivat preexistent, format pe terenul limbii române: *pilaci*, cu analiza *pili* + suf. *-aci*⁴ (*Dascădul Iordache, fiind cam chilaci, a început a ne ridica de urechi ... și a ne prea îndesi la spinare cu Sfântul Neculai, un bici de curele* – Ion Creangă, *Opere*, 253). Întrebunțat ca substantiv, forma articulată enclitic *pilaciu(l)* ar fi putut dezvolta o variantă cu sonorizarea secvenței terminale: *pilagiu(l)*. Cu această modificare, termenul ar fi putut suferi atracția numeroaselor derivate în *-giu* (împrumuturi din limba turcă sau creații interne). Prin proximitate semantică și contextuală, *chiolhangiu*, *chiulangiu* au putut exercita o influență de neneglijat, întâlnindu-se cu *pilagiu* într-un domeniu comun de referință: cel al petrecăreților. După modelul formațiilor preexistente menționate, *pilagiu* s-ar fi remodelat, prin schimbare (sau adecvare de sufix), fapt ce a atras după sine o accentuare diferită. *Piligiu*, în raport cu *pilangiu* s-ar explica prin refacerea acestuia din urmă, avându-se în vedere verbul de referință: *pili*.

PISEÁ

Cu înțelesul „piuliță”, *pisea*, *~-ele*, notat în ALRR - Munt. și Dobr., II, h. 241 / pct. 705, 737, s-a creat prin etimologie internă, probabil, corupt din sinonimul *piselniță*, *~-e*, înregistrat în pct. 708, 754, 851, pe aceeași hartă din sursă citată. În mod similar a apărut *sărea*, *~-ele*, alături și, în mod special, prin desprindere din *sărelniță*, *-e* „solniță” (v. ALRR - Munt. și Dobr., II, h. 223 / pct. 696, 699, 711, 716, 730–732, 734; Mărgărit, CES, 244). Grigore Brâncuș ne-a semnalat omonimul *pisea* „chisea”, împrumut din limba turcă, creat prin falsă depalatalizare (ca și *piftea* „chiftea”, de asemenea cuvânt de aceeași origine).

Nu figurează în dicționare și nici în glosare.

⁴ Cf. un alt derivat, cu același formant, atestat, de asemenea, în Moldova: *chitaci* „priceput, isteț” < *chiti* (refl.) „a se gândi îndelung, a plănui” (v. DA s.v. 5): *Ar fi vrut tot el să fie mai chitaci și să-l puie în cofă [pe fârtatu-său] (Pamfile, Povestea, 15).*

PITÚC, PITÚCĂ

Atestat în ALRR - Munt. și Dobr., I, h. 36, 37 / pct. 801, 807, 818, 830, 834, 835 și în Gl. Munt. / pct. 818 *pituc*, termenul din titlul notei, având înțelesul „pitic”, înregistrat anterior în Lexic reg. II, 18, 71, a fost preluat de DLR și explicat etimologic „de la *pitic*, cu schimbare de suf.” Soluția dicționarului-tezaur nu ni se pare îndeajuns de convingătoare și pentru faptul că în Gl. Argeș, 40 figurează *chituc*, *~-i*, *~-e* [fig.] „om scurt și gras, îndesat”. Precizăm, pentru credibilitate, că în aceeași zonă a fost atestat și sensul de bază pentru *chituc* „bucată scurtă și groasă de lemn” (Lexic reg., II, 12). Presupunem că prin contaminație sinonimică (*chituc* / *pitic*), termenul *pitic* ar fi putut să se modifice în partea finală percepută ca afix, astfel încât să dezvolte varianta *pituc*. Răspândirea ulterioară a termenului prezentat este confirmată de Dicț. olt., 154, în variantele *pitoc*, *~-oacă*; *pitonc*, *~-oancă*.

PIȚŪR

Cu pluralul *pițuri* și cu sensul „ardei iute”, termenul înregistrat în ALRR - Munt. și Dobr., III, h. 342 / pct. 809, a fost introdus în DLR ca regionalism s.v. *pițur*², pe baza unei atestări din Piatra-Olt, Slatina (cf. LR, VIII, 1959, nr. 1, 65), dar fără rezolvare etimologică. Conform materialului dialectal, *pițur* reprezintă, fără îndoială, o variantă creată prin metateză de la *țepur(e)* (*țăpure*), cu același semantism, consemnat în Dicț. olt., 209. NALR - Olt., precum și Gl. Olt., atestă indirect termenul întrucât îl identificăm în baza derivativă a sinonimelor *țăpura*, *~-i* (v. NALR - Olt., III, h. 466 / pct. 978), *țăpurel*, *~-ei* (*ibid.*, pct. 974; Gl. Olt. / pct. 974). Presupunem că *țepur* s-a infiltrat din graiurile oltenești, în partea stângă a Oltului, pătrunzând în jud. Olt (v. LR, VIII, 1959), mai apoi în Teleorman (v. ALRR - Munt. și Dobr., III, h. 392 / pct. 809). Necunoașterea temeinică a cuvântului a determinat reorganizarea corpului fonetic sub acțiunea metatezei *țepur* > *pițur*. Oricum, asocierile de felul *coarne* (*țâțe*) *țăpure*, sugerând similitudinea cu *țeapă*, ne îndreptățesc să considerăm termenul discutat o metaforă pentru *ardei*.

Pentru *țupurlui* semnificând tot „ardei iute”, notat în ALRR - Munt. și Dobr., III, h. 334 / pct. 834, mai precis, pentru a explica originea acestuia, se impune corelarea cu aceeași bază *țepur(e)*; *țăpur(e)*. Derivatul adjectival *țăpurliu* [cu referire la păr] „creț (și din această cauză), ridicat, țepos” (avându-se în vedere poziția determinată de semantismul bazei *țeapă*), notat în ALRR - Munt. și Dobr., I, h. 22 / pct. 834, prin metateză la nivelul formantului ar fi devenit *țăpurlui*. Asimilarea vocalică regresivă la distanță [ă] – [u] > [u] – [u] ar fi dus la un nou complex sonor: *țupurlui*. Faptul că cele două cuvinte *țupurliu*, *țupurlui* au fost întâlnite în același punct 834 constituie un argument în plus pentru credibilitatea modificărilor propuse în cazul discutat.

RECLAMAGIU, DECLAMAGIU

DLR, ca de altfel și alte dicționare care înregistrează *reclamagiu* „persoană care obișnuiește să facă reclamații reîntemeiate”, consideră termenul un deverbale, conform analizei *reclama* + suf. *-giu*. Soluția ni se pare discutabilă, dată fiind competența formantului de a selecta teme nominale. În DI, dintr-o listă bogată de derivate, se întâlnesc, ca suspecte, din punctul de vedere al bazei derivate, lexemele menționate în titlul notei, precum și *pilangiu*, *piligiu* (v. *supra*).

Deși DLR înregistrează *reclamagiu* „reclamant” < *reclama* + suf. *-giu* și *reclamagiu*² „persoană care își face multă publicitate” < *reclamă* + suf. *-(a)giu*, înclinăm să credem că este vorba de un singur derivat, cel de origine denominativă. Faptul că dicționarele mai vechi (CADE, SCLR) îl înregistrează în exclusivitate pe acesta din urmă constituie un argument pentru preexistența denominativului în raport cu deverbalele. Ca apariție ulterioară, omonimul „reclamant” s-a creat *atipic*. Presupunem că procesul de conturare a acestuia a avut loc nu printr-un suport lexical propriu, ci prin extensiunea de sens a denominativului existent deja, prin „reactualizarea” semantismului acestuia.

Deși DLR nu face nicio mențiune referitoare la circulația actuală a denominativului, ordinea în care sunt prezentate cele două omonime ni se pare diagnostică: *reclamagiu*¹ „reclamant” are prioritate, fapt, de altfel, explicabil. Atribuirea unui sens nou derivatului princeps a fost favorizată atât de omonimie, cât și de posibilitatea de raportare la verb ca potențială bază derivativă, cu mențiunea schimbării de scop: *reclamagiul* nu își mai face *reclamă*, ci *reclamă ceva* sau *pe cineva*. O altă posibilitate ar fi tentativa de a atribui un sens peiorativ, prin formantul propriu limbii române, neologismului *reclamant*. Modificarea terminală *reclamant* > *reclamagiu* prezintă un grad înalt de probabilitate, de multe ori întâmplându-se ca prin insistențe în dobândirea câștigului de cauză *reclamantul* să devină *reclamagiu*.

Formație ulterioară în raport cu *reclamagiu*, conform atestărilor, *declamagiu* „persoană care vorbește mult, emfatic sau cu patos” (cf. BL IX, 54; Jordan, L.R.A., 158; SMFC IV, 187; VI, 173) în DLR dispune de aceeași origine deverbale, ca și *reclamagiu*.

Etimologia propusă nu ni se pare acceptabilă, fie și pentru faptul că *declamagiu* ca derivat peiorativ reprezintă o creație relativ recentă, a cărei apariție s-ar putea explica prin schimbare de sufix. În acest sens, avem în vedere numele de agent *declamator*, atestat pentru secolul al XIX-lea. Modificarea de afix a avut loc pentru a marca sensul peiorativ al termenului, bazei derivate lipsindu-i o astfel de accepție (Creța 1967, 187). S-a făcut observația (Ciobanu 1972, 73) că *-giu* are numai câteva derivate de la verbe: substantive, nume de agent *combinagiu* (care este verbul?), *confecționagiu*, *piligiu* și *pilangiu*, *pontagiu* „pontator”, *reclamagiu*. După cum se poate constata, multe dintre derivatele citate „la origine” neologisme

sau provenind de la teme neologice reflectă tendința de „indigenizare” a acestora, respectiv, prin substituția cu afixul mai vechi: *combiner*, *confeccioner*, *pontator*, *reclamant*. Rămân în afara discuției *pilangiu* și *piligiu*, explicabile prin etimologie internă (v. nota omonimă).

SPETEĂLĂ

Discutat de Claudia Tudose, *Derivarea*, 145, în seria derivatelor cu sufixe care „se atașează la teme verbale mult mai frecvent decât în limbajul cult”, *speteală* „platcă (la cămașa bărbătească)”, răspândit în nord-vestul Transilvaniei (v. ALRM, S.N., III, h. 986 / pct. 250, 325); Teaha, *Crișul Negru*, 266, a fost preluat în DLR unde este analizat în *spată* + suf. *-eală*. Soluția dicționarului-tezaur nu poate fi admisă prin incompatibilitatea constituenților (cf. *spate* + suf. *-eală*). În repetate rânduri am făcut demonstrația că *-eală* creează, eminent, deverbale, chiar și puținele exemplificări nominale, în număr de patru (Elena Ciobanu 1960, 131) fiind discutabile prin posibilitatea raportării la verbe sau expresii verbale, cu nucleu nominal: *băială* < *a avea bai*, *cămășuială* < *cămășui*, *negureală* < (*în*)*negura*, *dinteală*, *spată* cu ~, probabil, o formație analogică după *năvădeală*, *urzeală* (v. Mărgărit, ISE, 127; *idem*, CES, 96). De asemenea, analiza prezentată de către Claudia Tudose este discutabilă prin incompatibilitatea semantică derivat / temă derivativă, verbul *speti* având sensuri îndepărtate în raport cu *speteală* (cf. DLR s.v. *speti* 1. [mai ales despre animale de tracțiune] „a-și îndoii, a-și frânge spinarea cărând poveri prea mari sau din cauza unor lovituri puternice”; „a fi silit să cheltuiască peste posibilități” 2. [regional, despre spata de la războiul de țesut] „a sări de la locul ei”). Înțelesul de sub 1. îl regăsim în deverbalele *speteală* din DLR „boală la animalele de tracțiune, faptul de a se speti etc.”, fără nicio legătură cu „platca de la cămașa bărbătească”!

Tot în DLR figurează *spăcel*, cu analiza *spate* + suf. *-el*, cunoscut în „Banat, Transilvania și Maramureș”, cu mai multe sensuri, dintre care, în cazul de față interesează. 2. „nume ale unor părți ale cămășii țărănești purtate de femei”. Între variantele pentru acest sens întâlnim *spăceală* „ie”, termen atestat pentru Hunedoara în Lexic reg., II, 100. Prin recorelare cu *spate* sau prin hipercorectitudine, prin refacerea dentalei afectate, *spăceală* ar fi putut deveni *speteală*.

În privința derivatului *spăcel*, cuvântul-titlu pentru *spăceală*, DLR indică etimonul *spate* + suf. *-el*, cu o regretabilă scăpare privind afixul, de vreme ce în lista variantelor figurează *spățicel*, primitivul de la care descinde, prin sincopă, *spățcel* (cf. CADE s.v. *spățcel*), devenit prin reducerea grupului [tê] > [č]: *spățcel*. Așadar pentru *speteală*², alineatul rezervat etimologiei ar trebui să conțină indicația „prin hipercorectitudine de la *spăceală* (var. s.v. *spățcel*)”.

STRICĂTOÁRE

În Gl. Munt. / pct. 724 a fost înregistrat termenul din titlul notei: *Atuncea umbla lumea cu catrențe, cu stricători, adică cum se chema, nu cu rochii ca acuş* (Jitia, Vrancea). Relația sinonimică *stricătoare* – *catrință*, evidențiată de text, este confirmată în ALRR - Munt. și Dobr., IV, h. 494 / pct. 724; *ibid.*, h. 495 / pct. 724; *ibid.* h. 496 / pct. 737. De asemenea, este atestată de Jipescu, Opincaru, 32: *Cretința, mărămile, betili, fota (stricătoare) rău croite*, autor nementionat în DLR, deși figurează în bibliografia excerptată. De altfel, dicționarul-tezaur, în privința cuvântului discutat, s.v. *stricător*, ~-oare 5. specifică pentru Oltenia „șesătură de lână în patru ițe”, iar pentru Muntenia „șorț uzat”. Pentru etimologie, în aceeași sursă, *stricătoare* este analizat în *strica* + suf. -ătoare. Comentariul fiind de prisos, prin inadvertența semantică bază / derivat, adăugăm faptul că în articolul *strecătoare* 5. regăsim sensul special „catrință, fotă”, chiar și var. *stricătoare*, cu alte atestări și, evident, cu altă etimologie *strec(ura)* + suf. -ătoare.

Prin urmare, pentru DLR, se impune revizuirea articolului *stricător*, ~-oare, prin excluderea sensului 5., tratat s.v. *strecătoare* 5., așa cum este firesc.

SUGĂR

Pentru *sugar* „copil sau pui de animal care suge lapte”, dicționarele curente (DLR, MDA, DM, DEX) indică etimologia *suge* + suf. -ar. În același sens, Ionașcu 1959, 79 îl consideră printre cuvintele „despre care putem spune precis că sunt formate de la verbe: *argăsar, măcinar, mulgar, ospătar, sugar* etc.”. Pentru celelalte derivate, propunem soluții diferite: *argăsar, mulgar*, probabil, prin analogie cu *strungar* „cioban care dă oile la strungă pentru muls” și, prin atracție cu alte derivate în -ar, din același domeniu: *brânzar, cășar, sterpar, mânăzăr*, atestate anterior, dar și prin atracția altor formații în -ar din aceeași sferă de activitate: *blănar, cojocar, argăsar; brânzar, strungar, mulgar* (= corecții etimologice față de Mărgărit, CES, 30, 186); derivare regresivă: *ospătar* < *ospătărie* < *oaspete* (*id. ibid.*, 196); refacere analogică: *măcinar* după *morar*, de altfel formație unică (probabil), creată în poezia populară pentru a denumi diversificat agentul după acțiunea de bază a locației: *Frate morar, / Măi măcinar!* (*id., ibid.*, 165). Derivatul *sugar*, cu referire la copil, ar fi putut apărea oarecum indirect și nu atât de simplu cum propune DLR și cum am propus în CES, 262. Deoarece *sugar* denumește, deopotrivă, și *mieii la vârsta corespunzătoare*, dar în anumite condiții, avem în vedere posibilitatea unui paralelism. În privința puilor de animale, restricția semantică „(miel) născut mai târziu sau care a rămas fără mamă și care este dat să sugă la altă oaie”, o considerăm semnificativă, iar explicația etimologică ar fi alta decât aceea menționată în DLR. Presupunem că mai întâi *sugar(ă)* s-a numit oaia: „Se întâmplă însă ca unele oi fătătoare să fete mai târziu de 15 mai ... Acestea se numesc oi **sugări** ... neînțârcate” (Diaconu, *Păstoritul*, 12). „Oaia care fată mai

târziu și e lăsată «*să lăptărească*» mielul toată vara se numește oaie **sugară**” (Stoian, *Păst.*, 46). De la *sugară* (oaie ~), precum și de la *mulgară* (oaie ~), determinantul ar fi putut să se extindă și pentru miel. Dar calificativul pentru oaie nu este exclus să fi apărut ca o creație analogică, după un model preexistent: „Oaia pe care o suge mielul se cheamă **mânzare**” (T. Pamfile, *Sărbătorile la români. Crăciunul*, 1914, 244). Cu acest termen, numărul cuvintelor cu tranșa finală identică a sporit: *mânzare*, *sterpare*, *sugare* (v. DLR s.v.). După *mielul* denumit într-un anumit fel pentru că *suge lapte*, denumirea s-ar fi putut extinde și la *copil*, în virtutea aceleiași acțiuni, asocierea dintre cele două feluri de pui (de oaie, de om) fiind obișnuită în limba veche, evident pentru altă calitate (cf. textele bisericești: *Iată Mielul lui Dumnezeu care ridică păcatul lumii* – Antim Ivireanul, *Predice*, 27).

TROSCAGIU

Cu multiple atestări în Gl. Dobr., în pct. 897, 891, 898, 900 și pl. *troscagii* / pct. 887, termenul în discuție s-ar putea explica prin etimologie internă. Baza la care îl raportăm: *trăscău* „rachie tare”; (regional) „vin acru, rău la gust” (v. DLR s.v.), împreună cu formantul – (*a*)*giu*, le regăsim în virtualul derivat *trăscăgiu* „consumator de *trăscău*”, refăcut, probabil, prin corelare cu *trosni* din expresia *a bea* (cineva) **să-i trosnească urechile** (sau **fâlcile**) (v. Gl. Argeș, 271, s.v. *trosni*; 283, s.v. *ureche*): *Ăia care le place țuiculița și băutura ăia-s troscagii* AFLR / 891, Sibioara – Mihail Kogălniceanu, Constanța). Corelarea *trosni-trăscău* este favorizată de relația paronimică, la nivelul participiilor, *trosni-trăsni*. Ultimul, calificativ prin semantism „care conține mult alcool” [referitor la băuturi]: *Dă-mi un trăscău d-ăla trăsniț* (prin confuzie *trosniț*) (Gl. Argeș, 271 s.v. *trăsniț*), datorită proximității contextuale, înlesnește apropierea *trăscău/trosni*.

Nu figurează în dicționare și glosare.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.
- ALRM, I–III = *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă, vol. I, 1956, vol. II–III, 1967.
- ALRR - Munt. și Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, I–II, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, 1996.
- BL = „Bulletin linguistique”, publicé par A. Rosetti, București, 1933–1948.
- Bug II = Anton Golopenția, *Români de la est de Bug*, volumul II, editat cu Introducere, note și comentarii de Prof. dr. Sanda Golopenția, București, Editura Enciclopedică, 2006.

- CADE = I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic ilustrat*, de Gh. Adamescu, București, Editura „Cartea Românească”, [1926–1931].
- Ciobanu 1960 = Elena Ciobanu, *Sufixul -eală* în SMFC, vol. al II-lea, p. 129-139.
- Ciobanu 1972 = Fulvia Ciobanu, *Originea sufixului adjectival -iu*, în SMFC, vol. al VI-lea, p. 69–83.
- Coșeriu 2005 = Eugen Coșeriu, *Limba română, limbă romanică*, București.
- Creța 1967 = Zorela Creța, *Sufixe peiorative*, în SMFC, vol. al IV-lea, p. 177–195.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- Diçt. olt. = Dorina Bărbuț, *Dicționar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
- DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționar explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1986.
- DI = *Dicționar invers*, București, 1957.
- Diaconu, *Păstoritul* = Ion Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, 1930 (Extras din „Grai și Suflet”).
- DM = *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958 (Academia Republicii Populare Române, Institutul de Lingvistică din București).
- FD = „Fonetică și dialectologie”, București, I, 1958 și urm.
- Gl. Argeș = D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, 1967.
- Gl. Dobr. = *Glosar Dobrogea*, de Paul Lăzărescu și Nicolae Saramandu, în *Dobrogea, Texte dialectale și glosar* de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, 1987.
- Gl. Munt. = *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, 1999.
- Gl. Olt. = *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, 1967.
- Graur 1929 = Al. Graur, *Nom d'agent et d'adjectif, en roumain*, Paris.
- Hristea 1980 = Th. Hristea, *Derivarea regresivă postparticipială în limba română*, în LR, XXIX, nr. 5, 497–501.
- Jipescu, *Opincaru* = Gligore M. Jipescu, *Opincaru, cum este și cum trebuie să fie săteanu*. Scriere în limba țaranului muntean, București, 1881.
- Ionașcu 1959 = Ecaterina Ionașcu, *Sufixele -ar și -aș, la numele de agent*, în SMFC, vol. I, 1959, 77–85.
- Iordan, L.R.A. = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*. [Ed. a II-a], [1948].
- Lexic. reg.* = *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreția Mareș, 1967 (Societatea de Științe Istorice și Filologice).
- LR = „Limba română”, București, 1952 și urm.
- Mărgărit, ISE = Iulia Mărgărit, *Ipoteze și sugestii etimologice*, în ETYMOLOGICA, 18, 2005.
- Mărgărit, CES = Iulia Mărgărit, *Comentarii etimologice și semantice*, în ETYMOLOGICA, 27, 2007.

- MAT. FOLK. = *Materialuri folkloristice*. Culese și publicate sub auspiciile Ministrului Cultelor și Învățământului Public prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu. Volumul I (*Poesia poporană*, partea I–II)–II. București, 1900.
- MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan-Al. Rosetti; *Micul Dicționar Academic*, vol. I, Literele A–C, 2001; vol. II, Literele D–H, 2002; vol. III, Literele I–Pr, 2003; vol. IV, Literele Pr–Z, 2003, București, UE.
- NALR - Olt. = *Noul Atlas Lingvistic pe Regiuni. Oltenia*. Vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, 1967–1984.
- NȘDU = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, vol. I–II, ediție revizuită și adăugită de Al. Dobre, Ioan Oprea, Carmen Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Viorica Zăstroiu, Mydo-Center, 1995–1997.
- Pamfile, *Povestea* = Tudor Pamfile, *Povestea lumii de demult*, După credințele poporului român, 1913.
- Pascu, *Sufixe* = Dr. G. Pascu, *Sufixele românești*, 1916.
- Pontbriant, *Dicț.* = Raoul de Pontbriant, *Dicționar român-frances*, 1862.
- SCL = *Studii și cercetări lingvistice*. [București], Editura Academiei. Institutul de Lingvistică din București. Anul I (1950), ș.u.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.
- SMFC = „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor”, 1959–1972.
- Stoian, *Păst.* = I. Stoian, *Păstoritul în Râmnicu Sărat*, 1934 (Extras din „Grai și Suflet”).
- Teaha, *Crișul Negru* = Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, București.
- TDM, I–III = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, 1987.
- TDO = *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, 1967.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895–1925.
- Tudose, *Derivarea* = Claudia Tudose, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, 1978.

NOTES LEXICALES ET ÉTYMOLOGIQUES

(Résumé)

En s'appuyant sur les données des atlas linguistiques, des textes dialectaux, des glossaires et des dictionnaires, l'auteur présente la situation de quelques mots discutables du point de vue étymologique.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*